

Bokmelding

Göran Malmstedt

En förtrollad värld, Förmoderna föreställningar och bohusslänska trolldomsprosesser 1669–1672

Nordic Academic Press, Lund 2018, 237 s.

Rune Blix Hagen

Cand. phil. 1987

Førsteamanuensis ved institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi,

UiT Norges arktiske universitet

rune.hagen@uit.no

Fra å være et nærmest ukjent felt innen nordisk historiografi har trolldomsforskning opplevd en omsegripende og fruktbar utvikling siden tidlig på 1980-tallet. Alle de fem nordiske landene fikk sine empirisk baserte oversiktsverk i løpet av de to siste tiårene av det forrige århundre. De fleste av verkene hadde en retthistorisk innfallsvinkel. Deretter fulgte mer regionale undersøkelser av trolldomsprosesser innenfor landsdeler eller mindre lokalsamfunn. Utover 2000-årene har trolldomsprosessen i Norden blitt undersøkt i mer komparativt sentrerte studier og ofte med vektlegging på kulturhistoriske og kjønnshistoriske perspektiver. Vi har fått dybdestudier med fokus på enkeltskjebner og ikke minst i forhold til historiebruk av denne typen brutal menneskeforfølgelse.

Den foreliggende boka til Göran Malmstedt, historieprofessor ved Göteborgs universitet, faller inn under flere velkjente felt innen nordiske trolldomsstudier, samtidig som den viser vei til nye emneområder og innfallsvinkler. Slik sett utgjør undersøkelsen et solid bidrag til nordisk forskning på området. Boka har spesiell interesse for norske lesere siden den omhandler trolldomsprosessen i en region som fram til Roskildefreden i februar 1658 var en betydningfull del av et hovedlen i Norge. For Danmark-Norge innebar overgivelsen av Båhuslen tap av flere større byer og et sentralt beliggende landskap. For Malmstedt, som behandler trolldomsprosessen i perioden 1669–1672, var området en «nyerövrade provins» der danske rettsregler fortsatt gjorde seg gjeldende (s. 21).

Forfølgelsen av angivelige trollfolk i den svenske kystregionen kommer som en nokså sein utløper av de europeiske hekseprosessen, men sammenfaller i tid med hovedfasen av såkalte blåkullprosesser i Sverige, der det største omfanget fant sted i Dalarna. Det er flere

fellestrekk mellom Dalarna og Båhuslen både når det gjelder det diabolske innslaget og den rettslige behandlingen av denne formen for kriminalitet. I begge de svenske grenseregionene ble det satt ned egne kommisjoner som skulle foreta undersøkelse av trolldomsfenomenet, og den endelige dømsavgjørelsen i sakene kom i høyere rettsinstanser og ikke i den lokale tingretten, slik det vanligvis var i norske trolldomssaker. Tortur og andre pressmidler forekom ofte på en slik måte at det Malmstedt ofte betegner som rettsmyndighetenes «schablonföreställningar» om djevlepakt, ble presset fram. Prosessene førte til at 22 personer fikk dødsdom, der de dømte først ble halshugget og så brent. I tillegg mistet om lag 12 personer livet som følge av harde fengselsopphold. Flere av de dømte gjennomgikk den såkalte vanntesten. Alle fløt og fikk dødsdom fordi de ikke besto prøven. Anvendelsen av denne omstridte metoden for å avsløre trolldom er overraskende høy i nordisk sammenheng. Bare i Finnmark i Norge finner vi en like høy frekvens i anvendelse av vanntesten. Også i Finnmark fløt alle som ble prøvd på havet, og samtlige fikk dødsdom. Denne utstrakte anvendelsen av vanntesten i Båhuslen blir dessverre ikke nærmere undersøkt og kommentert av Malmstedt. Hans primære innfallsvinkel ligger mindre på rettsmidler og de rettshistoriske rammevilkårene og desto mer på andre forhold. Han har et uttalt siktemål om å levendegjøre menneskene i materialet gjennom fokus på drømmer, tanker og forestillinger.

Hoveddelen av boka omhandler virkelighetens ulike dimensjoner. I del II handler det om drøm og virkelighet i noen enkeltkvinnens bekjennelser for retten. Del III forsøker å gi et innblikk i vanlige folks magiske forestillinger, eksempelvis knyttet til sterke følelser, kraftige formler og andre talehandlinger, forbannelser og oppfatningen av magisk ladede gjenstander. Del IV behandler forestillinger omkring overnaturlige makter med Gud og Satan i sentrum. Gjennom disse tre delene samt den avsluttende diskusjonen omkring «en förtrollad värld» får vi et godt innblikk i folkelige opplevelser omkring det overnaturlige og magiske relatert til nære livsområder. Malmstedt får særlig godt fram hvordan drøm og virkelighet var tett forbundet med hverandre, og at grensen mellom reelle hendelser og uvirkelighet var både kompleks, ubestemt og porøs. Samtidig kommer det klart fram hvordan rettsmyndighetene gradvis fikk diabolisert de folkelige fortellingene. I siste instans var det den teologiske bestemmelsen av trolldom og magi som seiret. All folkelig magi, god eller ond, hadde sitt opphav hos Satan. Gjennom vanntest, tortur og psykisk press ble djevlepakten tvunget fram, heter det i konklusjonen (s.180).

Malmstedt har absolutt lyktes i å gi leserne et innblikk i vanlige menneskers handlinger, tanker og oppfatninger knyttet til overnaturlige fenomen. Denne ambisjonen innfrir han kanskje aller best i kapittel fire (s. 81–96) hvor han gjengir og kommenterer drømmer som en del kvinner berettet om overfor rettsmyndighetene. Av retten blir drømmefantasier omkring nattlige flygninger til høye fjell og festlige sammenkomster systematisk tolket som svart magi og samkvem med Satan. For de som skulle avsi dom lå det med andre ord en dimensjon av virkelighet i slike drømmefantasier. Uten å vikle seg inn i narrative utlegginger, diskuterer Malmstedt de kildekritiske problemene som er knyttet til innholdet i slike fortidstekster. Videre drøfter han om kvinnenens drømmer kan tolkes i retning av sjelevandring, transetilstander og dermed til sjamanistiske innslag.

Boka er velskrevet. Malmstedt behersker fagprosajangeren meget godt. Det er lite å utsette verken når det gjelder formidlingsevnen eller det faglige nivået. Imidlertid kunne

jeg ha ønsket et sterkere komparativt utsyn til andre nordiske områder enn bare enkelte henvisninger til danske trolldomssaker. Som en kystregion har Båhuslen mye til felles med andre kystregioner når det gjelder karakteren og retningen til trolldomsforfølgelsen. Det gjelder ikke minst anklager om at angivelige trollkvinner skulle ha brukt ondskapsfull magi til å forårsake svart hav og krise i fiskeriene. I tillegg hadde jeg gjerne sett at forfatteren hadde gått nærmere inn på betydningen av Båhuslen som et tidligere dansk-norsk landskap med pågående konflikter og krigshandlinger. Det er tydelig at Malmstedt mener at eksisterende dansk-norsk rettspraksis og lovgivning gjorde seg gjeldende og var utslagsgivende for den retningen den brutale hekseforfølgelsen tok i Båhuslen. Slike årsakssammenhenger blir påpekt, men ikke underbygd eller drøftet i denne ellers så glimrende bokutgivelsen.